

Janina Buczkowska

Zagadnienie odniesienia przedmiotu znaku do rzeczywistości

Studia Philosophiae Christianae 21/2, 175-183

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wnioski ogólniejsze. Nie taki jednak był cel artykułu. Chodziło mi przede wszystkim o zobrazowanie możliwości rozwiązywania problemów psychologicznych za pomocą prostych prób wykorzystujących język naturalny.

BIBLIOGRAFIA

J. Bilmers, *Meaning and interpretation, Semiotica*, 1976, 16(2), Mouton Publishers, 115—128.

J. S. Bruner, *From communication to language — A psychological perspective, Cognition* 3/3, 1975, 255—287.

J. S. Bruner, *Poza dostarczone informacje*, Warszawa 1978, PWN.

E. Grodziński, *Znaczenie słowa w języku naturalnym*, Warszawa 1964, PWN.

J. Lyons, *Semantyka*, Warszawa 1984, PWN.

J. W. F. Mulder, S. G. J. Hervey, *Theory of the linguistic sign*, Mouton, The Hague 1972.

DIE SPRACHE ALS MITTEL DES KATEGORISIERUNGSPROZESSES

Zusammenfassung

Der Aufsatz behandelt fundamentale Sprachfunktionen (Erkenntnis- und Kommunikation) sowie einige Definitionen und das Modell der Begriffsinterpretation (nach J. W. F. Mulder und S. G. J. Hervey), ferner der Verlauf des Interpretationsprozesses. Die Behandlung der Sprache und Begriffe bildet die Grundlage um die Kategorienscheinung und die Darstellung meiner Forschungen auf diesem Gebiet zu besprechen. In diesem Zusammenhang, im Beruf auf das vorgestellte Modell des Begriffsinterpretation, erwäge ich die Denkweise der untersuchten Personen.

JANINA BUCZKOWSKA

ZAGADNIENIE ODNIESIENIA PRZEDMIOTU ZNAKU DO RZECZYWISTOŚCI

Dyskusje dotyczące możliwości bezpośredniego dotarcia do rzeczywistości zostały w XX wieku ograniczone głównie do analiz języka nauki czy też językowych uwarunkowań doświadczenia naukowego. Zrodziły się bowiem wątpliwości czy możliwe jest tzw. „doświadczenie czyste”, tzn. pozbawione elementów teoretycznych i intencjonalnych, za jakie uważano doświadczenie nauk przyrodniczych, głównie fizyki. Konsekwencją pytania o możliwość „czystego doświadczenia” jest pytanie o rolę języka w tym doświadczeniu i możliwość poznania za jego pośrednictwem rzeczywistości. Wiele zagadnień poruszanych w związku z poznaniem w naukach przyrodniczych odnosi się także do poznania potocznego, a zwłaszcza do możliwości bezpośredniej percepcji rzeczywistości przyrodniczej.

Zwolennicy idei wiedzy pewnej często ulegali przekonaniu, że wiedza taka szczególnie jeżeli ma to być wiedza przyrodnicza, powinna być wiedzą eksperymentalną i tylko taką. W czasach nowożytnych poszu-

kiwanie metody takiej nauki ograniczyło się stopniowo do poszukiwania języka, który mógłby spełniać założenie empiryczności stawiane wiedzy przyrodniczej. Nauka bowiem, która ma badać rzeczywistość przyrodniczą i formułować dotyczące się jej twierdzenia, tak aby były bezsprzecznie prawdziwe, powinna posługiwać się językiem, który dopuszcza tylko zdania empirycznie falsyfikowalne. Wydawało się, iż spośród istniejących nauk warunek ten najściślej spełnia fizyka. Zatem metoda fizykalna badań i język fizykalny służący do formułowania praw winny stać się wzorcem dla wszystkich innych nauk.

Takie ujęcie starych zagadnień filozoficznych dotyczących prawdziwości i bezpośredniości poznania rzeczywistości przyrodniczej nadające niebywale wysoką rangę fizyce, zostało sformułowane w oparciu o założenia dotyczące jej języka. Krytyka tego stanowiska konsekwentnie mogła dokonać się także tylko w ramach badań nad językiem nauk fizykalnych. W ten sposób zagadnienia doświadczenia i doświadczalnego poznania rzeczywistości przyrodniczej zostały przeniesione na teren zagadnień językowych. W ramach krytyki pozytywistyczno-empirystycznej wizji nauki poddano w wątpliwość możliwość bezpośredniej percepcji rzeczywistości nawet w przypadku najbardziej prostego procesu postrzegania bez konieczności uwzględnienia elementów językowych takich jak pojęcia czy inne przedstawienia symboliczne.

Pod znakiem zapytania została także postawiona sama możliwość utworzenia języka składającego się tylko z terminów empirycznych, wolnego od tzw. terminów teoretycznych. Autorzy wielu prac (T. Kuhn, S. Toulmin, P. Feyerabend i inni) wskazują na uzależnienie wyników obserwacji od wyboru paradygmatu, w ramach którego dokonuje się ich interpretacja. Konieczność paradygmatu wytyczającego zakres pojęć wykorzystywanych i rodzaj faktów, które badacz postrzega jest stwierdzeniem specyficznej dla tego rodzaju zagadnień intencjonalności.

W ramach języka fizyki wskazano na występowanie terminów, które będąc podstawowymi dla teorii fizykalnych nie są bezpośrednio wprowadzone z danych empirycznych (a przynajmniej trudno jest wskazać takie bezpośrednio odniesienie) i które raczej należy uważać za terminy teoretyczne. Pytanie o ich rolę i sens w teoriach naukowych jest obecnie jednym z ważniejszych problemów filozofii nauki.

Z dyskusji tych wynika, że język fizyki mający dać obiektywny obraz rzeczywistości uzyskany na drodze czystego doświadczenia nie spełnia pokładanych w nim nadziei. Istniejący język fizyki zawiera pojęcia, które wykazują pewną relatywność, swego rodzaju intencjonalność ze względu na określający je paradygmat, zawiera także terminy teoretyczne, których rola jest trudna do wyjaśnienia. Prowadzi to do wniosku, że doświadczenie fizyczne nie jest ze względu na własności języka, w którym musi być zinterpretowane, nierelatywnym poznaniem rzeczywistości. Ujawnia także trudności wyjaśnienia związku z rzeczywistością pozajęzykową budowanych w oparciu o doświadczenie teorii.

Fizyka jednak wierzy, że bada rzeczywistość i że konstruowane w języku fizyki teorie odnoszą się do rzeczywistości, a nie do intencjonalnych aktów. Postawę taką uwiarygodnia praktyczna skuteczność jego odkryć, jak również to, że jednak dochodziło pod wpływem wyników eksperymentów do tzw. rewolucji naukowych, czyli do zmiany paradygmatu. Uważa, jak to określa C. F. von Weizsacker, że język, którym mówi „porusza się” jednocześnie w środowisku prawdy. Gdyby tak nie było żadna nauka nie byłaby możliwa. Porusza się jednak w środowisku prawdy nie w ten sposób, że daje nam zagwaranto-

waną lub tzw. absolutną prawdę, lecz umożliwia nam głębsze wejrzenie w prawdę niż poprzednio”¹. Dyskutowanie zagadnień filozofii nauki z pozycji analizy języka prowadzi czasem do tego, że rozpatrując język od jego strony formalnej, pomija się jego funkcję zapośredniczenia czegoś, pomijając w ten sposób to co ten język wypowiada, czyli właśnie tę część rzeczywistości, o której mówi.

Poruszane problemy można sprowadzić do dwóch zagadnień. Pierwsze dotyczy intencjonalności przedmiotów reprezentowanych w języku fizyki. Wnikliwa analiza tego zagadnienia doprowadziła do twórczej w dziedzinie filozofii nauki krytyki języka naukowego, jego struktury i założeń wskazując na brak motywacji w uośsamieniu przedmiotu rzeczywistości przyrodniczej z intencjonalnym przedmiotem ujmowanym przez pojęcia opisującego ją języka. Drugie wynika niejako z pierwszego i jest pytaniem o możliwość określenia sposobu zapośredniczenia rzeczywistości przez język, o strukturę i mechanizmy tego zapośredniczenia; jest poszukiwaniem tych elementów rzeczywistości językowej, które pomimo istniejącej relatywności, w określony (a nie dowolny) sposób odnoszą ją do rzeczywistości będąc łącznikami pomiędzy rozdzielonymi elementami: światem i języka. Oba te zagadnienia mogą być odniesione nie tylko do języka nauk przyrodniczych, ale do języka w ogóle, który formułuje wypowiedzi dotyczące świata zewnętrznego. Dlatego zostały one sformułowane w ramach semiotyki, czyli ogólnej nauki o znaku, jako pytania o związek pomiędzy przedmiotem znaku a przedmiotem rzeczywistości, do którego dany znak odnosimy.

Pytania te wyrastają z rozważań nad podstawową własnością znaku, którą jest zapośredniczenie czegoś drugiego, różnego od siebie, prezentujące bądź reprezentujące swój przedmiot. Świat znaków odsłania sobą inną rzeczywistość przedmiotów. Znaki bowiem, którymi są np. pojęcia językowe, przedstawienia, zjawiska fizyczne, informują o czymś, co bezpośrednio nie jest w nich percepowane, co jednak jest udostępniłone świadomości dzięki specyfice znaku. Znak bowiem w takim sensie w jakim coś zapośrednicza reprezentuje swój przedmiot. Natura tej podstawowej relacji pomiędzy znakiem i przedmiotem jaką jest zapośredniczenie przedmiotu przez znak zależy w dużej mierze od rodzaju znaku (czyli od sposobu zapośredniczenia); ze względu na wielką różnorodność znaków trudna jest do uchwycenia w sposób ogólny. Celem tych uwag jest propozycja ujęcia relacji zapośredniczenia w dwóch aspektach intencjonalności i reprezentacji. Ujęcie takie będzie pewnego rodzaju ustosunkowaniem się z pozycji semiotyki do zasygnalizowanych wcześniej kwestii z dziedziny filozofii fizyki.

Istotą aspektu intencjonalności jest odróżnienie przedmiotu znaku od przedmiotu rozumianego jako niezależny realnie istniejący byt. Dla odróżnienia można mówić odpowiednio o rzeczy i przedmiocie znaku. Skorzystajmy ze sformułowania K. Twardowskiego. Otóż nie każdy znak reprezentuje realnie istniejący przedmiot, to bowiem co staje się przedmiotem znaku nie musi należeć do świata rzeczy. Do przedmiotów znaku należą „wszelkie kategorie tego co może być przedstawione, podczas gdy rzeczy oznaczają tylko jedną z tych kategorii. Śmiertelny upadek nie jest żadną rzeczą... jak eksperyment, morderstwo, atak epileptyczny, pogoda ducha, sinus (w trygonometrii) itp.”². Własnością przedmiotu znaku jako tego co jest przez znak zapośredniczone jest

¹ C. F. von Weicksaker, *Jedność przyrody*, Warszawa 1978, 114.

² K. Twardowski, *Wybrane pisma filozoficzne*, Warszawa 1965, 31.

to, iż nie musi być mu dana realność przypisywana rzeczom. Znak nie musi odnosić się więc do świata pozaznakowego odnosząc się do swego przedmiotu. Przedmioty znaków i rzeczy wyznaczają dwie różne płaszczyzny.

Przedmiot znaku związany jest w sposób konieczny ze znakiem, podczas gdy związek rzeczy ze znakiem nie jest konieczny. Przedmiot znaku jest wyznaczony przez jego treść; nie może być jednak utożsamiony z nią ze względu na różnicę ról jakie mają do spełnienia. Ponieważ konieczność wprowadzania obu tych elementów jednocześnie budzi często kontrowersje, warto przytoczyć argumentację Twardowskiego dotyczącą treści i przedmiotu wyrażenia: ukośnokątny kwadrat. „To nie treść przedstawienia jest tym, czemu przypisujemy ukośnokątność a zarazem bycie kwadratowym — tym, co nazywa nazwa „ukośnokątny kwadrat” jest nieistniejący wprawdzie, ale przedstawiony nosiciel owych własności. Tak więc ukośnokątny kwadrat jest czymś przedstawionym nie w tym sensie, w jakim treść przedstawienia jest czymś przedstawionym, gdyż treść przedstawiona istnieje. Odrzucone jest to, co nazywa nazwa ukośnokątny kwadrat, jako treść przedstawiona nie może być ukośnokątny kwadrat odrzucony: Treść przedstawienia, która jest znaczeniem nazwy, istnieje w najprawdziwszym sensie tego słowa”³. Rozróżnienie pomiędzy treścią przedstawienia jako jego znaczeniem a przedmiotem znaku — przedmiotem przedstawionym, którego istnienie polega na byciu pozytywnie określonym przez treść — pozwala zwrócić uwagę na immanentną własność znaku, którą jest tworzenie przedmiotu. Tak pojęty przedmiot jest reprezentowany przez znak, istnieje on dzięki odślaniającej go treści jednocześnie ją warunkując jako jej źródło i łącznik. Ujawnia on niezależność istnienia od czegokolwiek poza znakiem. Kwestia innego sposobu istnienia przedmiotu znaku może być zawieszona. Jest to bardzo wygodne dla analizy niektórych zjawisk znakowych. Nie może być jednak interpretowane jako brak możliwości znalezienia i określenia związków przedmiotów znaków ze światem pozaznakowym. Przeniesienie tego rodzaju interpretacji na teren rozważań nad językiem nauk przyrodniczych może prowadzić do błędnych wniosków na temat psychologicznego pochodzenia jego terminów. Zawieszając kwestię ontologicznego statusu przedmiotu znaku uwypukla się jego zależność od określającej go treści, która będąc utożsamiona ze znaczeniem jest w ujęciu Twardowskiego wytworem aktu psychicznego. Kolejność tworzenia relacji znakowej przebiega od znaczenia — treści do przedmiotu znaku. Sposób ewentualnego odniesienia tej relacji do rzeczywistości pozaznakowej nie wynika z jej struktury, może być natomiast wyjaśniony poprzez intencjonalny akt świadomości. Świadomość zatem miałaby być źródłem tego co orzeka się o rzeczywistości, bez możliwości niejako oddolnego jej kształtowania przez tę rzeczywistość. Jedynym warunkiem orzeczenia, że coś istnieje, staje się wewnętrzna spójność treści świadomości. Jedynie zaś pewnym sposobem istnienia jest istnienie immanentne intencjonalnego przedmiotu znaku. Przedmiot intencjonalny ma swoje zrozumienie i potwierdzenie odnajdować w oczywistości. Jest ona według E. Husserla „wyróżnioną odmianną świadomości, świadomością, w której rzecz, stan rzeczy, ogólność, wartość itd. przejawiają się, przedstawiają i reprezentują jako one

³ K. Twardowski, *Wybrane pisma filozoficzne*, Warszawa 1965, 20.

same, w ostatecznym modus bycia tu oto we własnej osobie, bycia danym w bezpośrednio naoczny sposób”⁴. Naoczność jest pojęciem oczywistości rozumianej jako pojęcie zakresowo równe z rozszerzonym pojęciem doświadczenia, przy czym w sensie węższym rozumiane jako doświadczenie zmysłowo zewnętrzne jest tylko szczególnym przypadkiem oczywistości. Doświadczenie jest potwierdzeniem odniesienia, ale w tym przypadku jedynie odniesienia znaczenia — jako treści świadomości — do przedmiotu, który w rozważaniach Husserla jest możliwy jedynie jako przedmiot intencjonalny.

Tego rodzaju koncepcje w teorii znaku mogły spowodować, że w badaniu podstaw nauki obecnie „Wskazuje się, że podłoża naukowych teorii nie są często naukowe w sensie przypisywanym przez tradycję pozytywistów”⁵, ale znajdują się w nich także elementy metafizyczne, religijne czy ideowe. Zwrócenie uwagi na pewne pozaempiryczne składniki czy elementy podłoża języka nauki jest niewątpliwie korzystne szczególnie dla wieloaspektowych badań nad rozwojem nauki. W ramach ogólnej teorii znaku powinno jednak również znaleźć się miejsce dla wyjaśnienia kwestii, którą M. Bense określa tematyką realności znaku, mianowicie określenia możliwości i sposobu reprezentacji poprzez znak rzeczywistości pozaznakowej. Wyjaśnienie takie znajduje najbardziej pełną realizację w semiotyce Bensego opartej na teorii znaku Ch. S. Peirce’a. Jest ona interesująca z tego powodu, że znajduje aplikację do fizyki jako nauki empiryczno-logicznej. Fizyka istnieje bowiem jako fakt; pełny zatem opis semiotycznej rzeczywistości powinien taki fakt uwzględniać. Dla fizyki zaś takie uzupełnienie analizy semiotyczną może być korzystne o tyle, że być może pozwoli uniknąć niebezpieczeństwa pomieszczenia „tego co się rzeczywiście obserwuje z wyjaśnieniem”⁶.

„System zarazem porządkowy, relacyjny i oparty na podstawowych kategoriach, jaki stworzył Peirce, jest jedynym systemem, w którym reprezentująca funkcja znaku łączy się z jego funkcją ugruntowującą”⁷. Teoria znaku Peirce’a, rozwinięta przez Bensego, stwarza możliwość przesłedzenia wskazanych zagadnień dotyczących znaku w wyszczególnionym wyżej aspekcie. Zagadnienia te nie mogą być jednak wyjęte z kontekstu analizy całej relacji znakowej i wyznaczonych przez nią odniesień.

Dla Peirce’a znak, to relacja trzech elementów; środka przekazu, który jest jakimś fizycznie obserwowanym zjawiskiem, przedmiotu znaku i znaczenia zwanego także interpretantem. Przedmiot znaku, jest tym na co znak wskazuje, odnosi się do czegoś zewnętrznego w stosunku do znaku, nie przedstawia jednak tego zewnętrznego przedmiotu takim jakim on jest w rzeczywistości, w jego bycie samym w sobie, lecz zastępuje go dla znaku pod pewnym tylko względem. Przedmiot znaku jest w pewnym sensie przedmiotem intencjonalnym, czyli tym na co znak wskazuje. Może to być w równej mierze przedmiot realnie istniejący jak też fikcyjny. Przedmiot znaku jest przedstawiony przez znaczenie znaku. Znaczenie mediuje pomiędzy środkiem przekazu i przedmiotem. Odnosi znak do przedmiotu łącząc z tym odnie-

⁴ E. Husserl, *Medytacje kartezjańskie*, Warszawa 1982, 81—82.

⁵ A. Motycka, *Relatywistyczna wizja nauki*, Wrocław 1984, 179; stąd też pochodzi myśl zawarta w dalszej części zdania.

⁶ L. N. Cooper, *Istota i struktura fizyki*, Warszawa 1975, 89.

⁷ M. Bense, *Świat przez pryzmat znaku*, Warszawa 1980, 104.

sieniem pewną treść. Istotną cechą relacji znakowej jest jej dynamika. Interpretant, czyli znaczenie znaku, jest także innym znakiem⁸. Trzy składniki relacji znakowej tworzą schemat reprezentacji i odzwierciedlają jej porządek ale nie odzwierciedlają w pełni jej struktury, albowiem każdy z jej składników: środek przekazu, przedmiot i znaczenie mogą swoją funkcję w znaku spełniać w zróżnicowany sposób. Ze względu na odniesienie do środka przekazu znak może być: qualisignum, sensisignum lub też legisignum. Ze względu na sposób reprezentacji przedmiotu znak może być ikonem, indeksem lub symbolem, zaś ze względu na znaczenie reematem, dicentem lub argumentem⁹. Trzy składniki relacji znakowej (zróżnicowane trychotomicznie) przedstawiają pełną strukturę reprezentacji. Znak nie zastępuje przedmiotu ale go reprezentuje; odróżnienie to okazuje się być bardzo ważne dla określenia sposobu obecności przedmiotu w znaku.

Relacja środka przekazu, przedmiotu i znaczenia została określona przez Peirce'a jako relacja trzech kategorii, mianowicie: kategorii Pierwszego jako środka przekazu, kategorii Drugiego jako przedmiotu oraz kategorii Trzeciego jako interpretanta. Kategorie te Peirce określa: „Kategoria Pierwszego jest ideą tego co jest jakie jest bez względu na cokolwiek innego. Można powiedzieć jest jakością odczucia.

Kategoria Drugiego jest ideą tego co jest jakie jest jako Drugie względem jakiegoś Pierwszego bez względu na cokolwiek inne i szczególnie bez względu na jakiegokolwiek prawo, aczkolwiek może być zgodne z prawem. Można powiedzieć, jest reakcją jako element zjawiska.

Kategoria Trzeciego jest ideą tego co jest jakie jest kiedy jest Trzecim lub łącznikiem między Drugim i jego Pierwszym. Można powiedzieć, jest reprezentacją jako element zjawiska”¹⁰. Sposób rozumienia tych pojęć jest wielokrotnie wyjaśniany przez autora, kategorie te to kolejno: rozpoznawalna jakość zmysłowa, reakcja i reprezentacja.

Trzy kategorie łączą Peirce w jedną relację triadyczną nadając jej charakter uniwersalnej relacji poznawczej i nazywając ją relacją znakową. W ten sposób pojęcie relacji znakowej uzyskało bardzo szeroki zakres. Zakres ten pozwala traktować wszystkie zjawiska aktywności ludzkiej, takie jak poznanie, komunikację, sztukę, jako zjawiska znakowe. Nauka o znakach, czyli semiotyka, jawi się za tem jako nauka o fundamentalnym znaczeniu. Relacja znakowa, rozpatrywana jako relacja trzech kategorii, pozwala mówić o środku przekazu jako o tym co istnieje za nim stanie się elementem relacji. Przedmiot znaku, interpretowany jako Drugie, jest tym czym jest jako diada, jako coś co istnieje niezależnie od czegokolwiek innego, ale tylko w relacji z Pierwszym. Przedmiot znaku nigdy nie jest dany sam bezpośrednio, jest zawsze zapośredniczony przez Pierwsze, które jedynie istnieje poza znakiem. Sposób zapośredniczenia odsłania interpretant będąc Trzecim.

Tworząc relację znakową w oparciu o trzy kategorie Peirce'a tworzy się „realną relację triadyczną, mianowicie relację poznawczą, która obejmuje zawsze składniki oczywiste, czyli intuicyjno-naoczne, empiryczne, czyli podlegające obserwacji, i racjonalne, czyli możliwe do

⁸ Bense wyjaśnia to przez pojęcie „Superisation” tłumaczone przez J. Garewicza w: *Świat przez pryzmat znaku*, jako scalanie.

⁹ Nazwy i ich tłumaczenia zaczerpnięte ze: *Świat przez pryzmat znaku*.

¹⁰ Ch. S. Peirce, *Lectures on Pragmatism*, Hamburg 1973, 82; tłumaczenie J. B.

skonstruowania pojęciowego”¹¹. Triadycznie i trychotomicznie uporządkowana relacja znakowa reprezentuje klasy znaków, których Peirce wyszczególnił dziesięć. Te podstawowe klasy stały się bazą do konstruowania schematów podstawowych procesów semiotycznych. Istotną cechą klasy znaków jest to, że zawierając określoną trychotomię środka przekazu, przedmiotu i interpretanta może być odniesiona do jakiejś konkretnej rzeczywistości. „Każdy znak pełny, to jest klasa znaków jako triadycznie trychotomiczna relacja znakowa, jest schematem — a tym samym strukturą, którą można zbudować metodycznie — pośrednictwa przekazującego odtwarzającej, czyli myślącej i poznającej świadomości rzeczywistość wobec niej zewnętrzna”¹². Jakaż zatem rzeczywistość reprezentują poszczególne klasy znaków. Przejście od klasy znaków doich tematyki rzeczywistości, zwanej także odniesieniem znaku, podaje Bense jako bardzo prostą operację wykazując też, iż podział znaków według tematyki rzeczywistości pokrywa się z dokonaniem przez Peirce’a podziałem znaków według wewnętrznej trychotomii. A oto klasy znaków i ich tematyki rzeczywistości¹³.

Klasy znaków		odniesienia
Rhe-Ik-Qu	3.1 2.1 1.1	1.1 1.2 1.3
Rhe-Ik-Sen	3.1 2.1 1.2	2.1 1.2 1.3
Rhe-Ik-Leg	3.1 2.1 1.3	3.1 1.2 1.3
Rhe-In-Sen	3.1 2.2 1.1	2.1 2.2 1.3
Rhe-In-Leg	3.1 2.2 1.3	3.1 2.2 1.3
Rhe-Sym-Leg	3.1 2.3 1.3	3.1 3.2 1.3
Dic-In-Sen	3.2 2.2 1.2	2.1 2.2 2.3
Dic-In-Leg	3.2 2.2 1.3	3.1 2.2 2.3
Dic-Sym-Leg	3.2 2.3 1.3	3.1 3.2 2.3
Arg-Sym-Leg	3.3 2.3 1.3	3.1 3.2 3.3

Wyróżniając klasy: (3.1 2.1 1.1) jako główną klasę reumatów, (3.2 2.2 1.2) jako główną klasę dicentów oraz (3.3 2.3 1.3) jako główną klasę argumentów Bense przypisuje im tematykę rzeczywistości kategoryalnych Pierwszego, Drugiego i Trzeciego. Każda inna klasa znaków posiada niepełną tematykę rzeczywistości.

Tematyka rzeczywistości Pierwszego, wskazuje, iż relacja znakowa za pośredniczą rzeczywistość środka przekazu, np. pojęcia intuicyjnonaoczne. Tematyka rzeczywistości Drugiego wskazuje na zapośredniczenie przedmiotu, a więc obserwacji — pojęć obserwacyjnych, tematyka rzeczywistości Trzeciego wskazuje na zapośredniczenie interpretanta, czyli pojęć sformalizowanych.

Tematyka rzeczywistości określa nam co dany znak reprezentuje: „tematyka rzeczywistości środka przekazu utożsamia rzeczywistość ze środkiem przekazu (wszelki materializm np. wiąże się z tą semiotyczną tematyką rzeczywistości); tematyka rzeczywistości „przedmiotów oznaczonych” względnie odniesień przedmiotowych utożsamia rzeczywistość z przedmiotami (wiąza

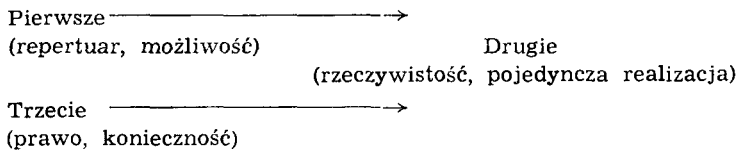
¹¹ M. Bense, *Świat przez pryzmat znaku*, Warszawa 1980, 105.

¹² M. Bense, *Świat przez pryzmat znaku*, Warszawa 1980, 117.

¹³ Skróty w zapisie klas znaków są pierwszymi literami nazw, np. Rhe-rhemaat, Ik-ikon itd. W oznaczeniu cyfrowym, pierwsza cyfra pary oznacza składnik relacji znakowej: środek przekazu oznaczony jest przez pary (1.), przedmiot przez (2.) a interpretant przez (3.). Druga cyfra pary określa trychotomiczne zróżnicowanie składników triady.

się z tym np. fizykalistyczne, reistyczne i somatyczne koncepcje świata zewnętrznego wobec świadomości); tematyka realności „interpretanta wewnętrznego utożsamia realność z wewnętrznymi konneksjami lub kontekstami świadomości (zaliczyć tu można koncepcje matematyczne, strukturalistyczne, logistyczne, platonizujące)”¹⁴. Wprowadzenie obok klas znaków odpowiadającej im tematyki realności ukazuje całe bogactwo funkcji znaku, który obok reprezentowania, określa jeszcze co jest reprezentowane. Odniesienie znaku wskazuje na sposób istnienia przedmiotu zapośredniczonego przez znak jako na sposób istnienia określonej kategorii.

Przedmiot znaku dany jest zatem nie tylko poprzez odniesienie przedmiotowe typu ikon, indeks czy symbol, ale określony jest on przez całą strukturę reprezentacji. Zarówno środek przekazu, jak i interpretant, określają wspólnie przedmiot znaku. Opierając się na kategoriach Peirce'a Bense określił schemat wyznaczania przedmiotu przez środek przekazu interpretanta jako:¹⁵

Związki Pierwszego i Drugiego z Trzecim to odpowiednio związki oznaczania i znaczenia. Takie rozróżnienie pozwala wyszczególnić dwie często mieszane płaszczyzny zależności wewnątrz relacji znakowej. Pełny związek przedmiotu i znaku dany jest dopiero poprzez obie płaszczyzny. Różnica pomiędzy nimi ujawnia się np. w schematycznym przedstawieniu zewnętrznego schematu komunikacji w postaci trójkąta, którego wierzchołki reprezentują: kanał, otoczenie i interpretanta zewnętrznego. Schemat ten jest oparty na analogicznym przedstawieniu relacji znakowej, w którym wierzchołkami trójkąta są: środek przekazu, przedmiot i interpretant wewnętrzny. Boki natomiast reprezentują odpowiednio funkcje: oznaczania — będącą wynikiem relacji środka przekazu i przedmiotu, znaczenia — określoną przez przedmiot i interpretanta wew., oraz zastosowania — odpowiadającą relacji interpretanta wew. i środka przekazu. Współzależność elementów znaku jest, jak widać, złożona¹⁶.

Relacje oznaczania i znaczenia wyznaczają wspólnie dziesięć klas możliwych przedmiotów, wśród których znajdują się jakości spostrzeżeniowe, fenomeny intencjonalne, znaki jako takie, a także dające się zaobserwować fakty, których sposób istnienia zawarty jest w relacji znakowej jako jej tematyka realności. Omówiona struktura i funkcje relacji znakowej czynią bardziej jasną rolę tematyki realności w analizie języka nauki. Ilustrację stanowić mogą dwie sytuacje znakowe wyodrębnione w języku fizyki: 1) „Pełną fizykalną tematykę realności lub pełny fizykalny opis realności oddaje nam w semiotyce spośród

¹⁴ M. Bense, *Świat przez pryzmat znaku*, Warszawa 1980, 112.

¹⁵ Por. M. Bense, *Semiotische Prozesse und Systeme*, Baden-Baden 1975, 56—57.

¹⁶ Por. M. Bense, *Semiotische Prozesse und Systeme*, Baden-Baden 1975, 95.

dziesięciu triadycznych klas znaków pełny znak dicencycznej klasy znaków: (3.2 2.2 1.2). Dualizacja przekształca go w pełną tematykę realności „odniesienia przedmiotowego” 2.1 2.2 2.3 to jest pełny odpowiadający tak zwanemu klasycznemu modelowi fizyki opis świata przedmiotowego, który podlega obserwacji”.¹⁷ 2) analiza założeń mechaniki kwantowej pozwala wyeliminować z pełnego znaku (3.2 2.2 1.2) bezpośrednią obserwację zmysłową (1.2), która zostaje zastąpiona pojęciem statystycznym (1.3). Odpowiada temu procesowi klasa znaków (3.2 2.2 1.3) z tematyką realności (3.1 2.2 2.3), która oznacza jedynie niepełną tematykę realności, w której zamiast naocznego opisu przedmiotu 2.1 pojawia się otwarty interpretant wewnętrzny 3.1. Wynika stąd, że mechanika kwantowa jest niepełnym opisem świata przedmiotowego, jednakże opis ten jest semiotycznie poprawny¹⁸.

Pozostając na gruncie zapoczątkowanej przez Peirce'a teorii znaku w zakresie wskazanych wyżej zagadnień semiotyka Bensego uzupełnia otwarte kwestie realności przedmiotu znaku oraz możliwości wskazania jego stosunku do naoczności czy intencjonalności. Relacja znakowa, będąc triadą trzech kategorii rzeczywistości, zawsze może być zinterpretowana jako proces poznawczy zawierający składniki naoczne — niezależne od znaku ich doświadczalną określoną percepcję i jej interpretację pojęciową. Jak się okazuje, odpowiedź na pytanie o związek przedmiotu znaku z rzeczywistością zewnętrzną w stosunku do znaku musi być oparta na szerokiej analizie całej relacji znakowej i wszystkich wyznaczających ją związków. Analiza taka daje możliwość odniesienia języka obserwacji do języka teorii bądź inaczej rozróżnienia terminów teoretycznych i empirycznych. Ustalenia takie, choć nie są oczywiste, powinny być jednak poczynione ze względu na toczące się wokół języka nauki dyskusje.

STANISŁAW KRAJSKI

**INTELIGENCJE JAKO ZEWNĘTRZNE PRZYCZYNY
KONSTYTUOWANIA SIĘ
ONTYCZNEJ STRUKTURY DUSZY
(METAFIZYCZNE PODSTAWY TEORII ANIOŁÓW W
DE ENTE ET ESSENTIA)**

1. Wstęp 2. Struktura ontyczna człowieka 3. Mechanizm powstawania natury człowieka 4. Zakończenie.

1. WSTĘP

W *De ente et essentia* poświęca Tomasz niemało miejsca tzw. inteligencjom (*intelligentia*) czyli substancjom duchowym. Nie posiadają one w swej ontycznej strukturze materii. Są stanowione w swej istocie przez zmożnościową formę, współstanowioną przez tzw. intelekt możliwościowy (*intellectus possibilis*). Tomasz opisuje w *De ente et essentia* strukturę ontyczną tych substancji nie zaczynając jednak ich opisu od

¹⁷ M. Bense, *Świat przez pryzmat znaku*, Warszawa 1980, 84.

¹⁸ Por. M. Bense, *Świat przez pryzmat znaku*, Warszawa 1980, 85—86.